

Na druhém břehu

O VZTAH K DOMOVU

Pavel Berka

V básni *Pramen* napsal brněnský básník Jan Skácel: „Vždyť v nitru země, jak v každém z nás, hladina stoupá, hladina čisté spodní vody.“ Snad je to právě průzračnost tohoto spodního pramene v intelektuálně uměleckém životě Československa, jež způsobuje zmatky v názorech exilu na domov. Pokud bylo pro exilové myšlení příznačné to, že je ovládala různá politická přání, většina představitelů zahraniční akce toužila v domácí hladině čisté spodní vody spatřit svůj vlastní obraz. Tato vize byla časem vystřídána jinými mincemi, spouštěnými do studny přání: aby se u nás – jako u Maďarů – „něco dělo“, aby se u nás projevovaly tytéž revizionistické tendence jako v Polsku. Zdá se, že nedostatek realismu je typický pro zahraniční pohled na Československo.

My ovšem víme, že spodní hladina se musí vzdouvat, neboť je historickou zákonitostí, že i komunismus zplodí svého Otesánka, který jej pozře. Avšak zde, v zahraničí, se různíme v názoru na to, jak zasahovat do historie, abychom ji uspíšili. Mnoho záleží na tom, jakou váhu kdo přikládá zahraniční a jakou domácí práci.

Od té doby, co se americká liberační politika vůči porobeným zemím změnila v postoj bedlivého sledování sebeosvobozovacího úsilí, exilové intelektuálové kladou pochopitelně stále větší důraz na vývoj doma. Tak se vytvořila jakási názorová škola, která spatřuje klíč k domácí situaci ve štěpení ústřední moci komunismu. V Maďarsku, praví tito lidé, se prokázalo, že rozpolcený režim lze zvrátit. K rozpolcení dochází, jakmile se skalní komunisté dostanou do konfliktu s reformujícími

komunisty. Odtud vyplývá snaha této skupiny podpořit revizi, revizionismus, zvenčí.

Je jiná škola – tradiční, dalo by se říci – jež projevuje sklon k zachování „politické čistoty“, a uzavírá se tudíž jakémukoli rozhovoru a styku s domácími intelektuály. Domnívá se, že takzvaným zásadním postojem nejlépe poslouží „věci“. Věda a umění, jež se rodí v dnešním Československu, jsou pro tuto názorovou školu téměř nežádoucím produktem, protože jí komplikují její „boj“. Podobný postoj zaujímá také krajní politická pravice v exilu. Vedle toho lze v zahraničním kulturním tisku sledovat snahy o napodobení příkladu polského exilu v utváření vztahu k domovu: založit reprezentativní kulturní časopis, v němž by zahraniční inteligence svou tvorbou tlumočila své poselství domů. Odlišnost našeho postavení je přímo palčivě zřejmá: nedostatek hodnotné tvorby.

Snad největší potíží těchto škol v chápání domova je to, že si vykonstruovaly techniku postoje, aniž by napřed porozuměly tomu, co se v Československu děje. Tak například revizionismus má nepochybně svůj význam v Polsku a měl jej v Maďarsku. U nás skutečný revizionismus téměř neexistuje a šálíme se, jestliže si jeho důležitost u nás namlouváme. To, co pražské politbyro z důvodů konformní pohodlnosti nazývá revizionismem, je většinou zcela obyčejný ne-komunismus a ne-marxismus. Je množství dokladů o tom, že intelektuální myšlení v republice se nese tímto nekomunistickým směrem, který – a to podtrhujeme – nemusí být vždy bojovně protirežimní. Má to své přirozené kořeny: myšlenkové uvolnění z roku 1956 bylo několika režimními zásahy poměrně brzy zastaveno. Přitom si však drtivá většina všech tvůrčích duchů, včetně mnohých komunistů, zřejmě řekla, že tedy politicky se projevovat nebudou, protože ani nemohou, že si však vytvoří vlastní, intelektuálně-tvůrčí, nezávislou základnu. Dnes vidíme důsledky: jsme svědky toho, že téměř vše, co ideově a umělecky v Československu stojí za řeč, je ne-komunistické. Má to politicky sice malou revizionistickou hodnotu, ale zato se tím stmelil nezávisle orientovaný kvádr nové inteligence, jehož tíha se časem stejně musí politicky projevit.

V Polsku a v Maďarsku začali „tání“ prosazovat komunisté, kteří věřili, že komunismus lze zachránit revizí. Tyto tendence byly v Maďarsku zlikvidovány a v Polsku se rýsuje možnost téhož konce. U nás jde o něco zcela jiného: málokdo cítí potřebu upírat politbyru právo na marx-leninský patent. Zato však třeba 480 mladých malířů a sochařů vystavuje v Brně modernistická díla, přebíhá surrealismem, kubismem a abstrakcí. To není revize. Podobně nejsou revizionisty umělecké školy, jež se prosadily, jako Máj 1957, Skupina Mikuláša Galandru, mladí kolem Května,

Mladé tvorby, ostravští, brněnští, „všední poezie“ – protože prostě chtějí revidovat. Můžeme si to vysvětlit, jak chceme: buď že je jim komunismus lhostejný (jak režim tvrdí o řadě mladých intelektuálů a výtvarníků); nebo že zápas mezi dvěma světy nepokládají za svůj, protože ani Západ ani Východ se jim beze zbytku nelíbí, přitom však nevěří, že svět komunismu sám ze sebe zrodí něco lepšího.

Tato „neúčastnost“ – téměř nehruovského ražení – je podložena poměrně dosti častými zprávami z domova, a má pro nás pochopitelně prvořadý význam. Znamená, že exil, pokud ulpívá na tradičním myšlení, neporozumí nové československé inteligenci doma, a ona že již nerozumí jemu; že exil jako hlasatel obracení komunistů rozhovorem nerozumí zase tomu, oč domácí inteligenci jde, a pomíjí její skutečné ambice. Neboť oč jde této dnes již vlivné a silné vrstvě českých a slovenských intelektuálů? Z toho, co sami píší, a z toho, co o nich píše režim, lze zrekonstruovat asi takovýto program: nová intelektuální generace v Československu je filozoficky nemarxistická; odmítá třídní boj, protože se bojí světového konfliktu; tím se však nestává revizionistickou, neboť i křesťanství je proti třídnímu boji; v důsledku tedy nová československá inteligence odmítá zaujmout stranu, je nadstranická i politicky (vzdor četným legitimacím); hájí člověka – chudého (v tom je sociální) a poníženého (v tom je proti vrchnosti); hájí člověka všude na světě – v tom je humanistická a všelidská: tím, že takto vyznává své přesvědčení vůči režimu, požaduje svobodu.

Zůstane nepochybně hlavním účelem zahraniční akce, aby jako součást sil svobodného světa vedla zápas s komunismem. Pokud si však zahraniční akce osobuje právo hovořit jménem společného národního úsilí, je třeba, aby velmi pozorně naslouchala pulsů domácí myšlenkové orientace. Není nic snazšího než si v zahraničí vymyslet koncepci o domově. Není nic těžšího než si přiznat omyl. Snad podrobnější a soustavnější referování našeho zahraničního tisku o myšlenkovém vývoji doma by četným omylům mohlo zabránit.

(1959)